

LIBRIS

© Editura EIKON

We know
books

**Editura Eikon este acreditată de Consiliul
Național al Cercetării Științifice (CNCS)**

București, Calea Giulești 333, sector 6
cod poștal 031310, România

Difuzare / distribuție carte: 021 348 14 74
0733 131 145, 0728 084 802
difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: 021 348 14 74
0728 084 802, 0733 131 145
contact@edituraeikon.ro
www.librariaeikon.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Animale și alte ființe literare : pentru o zoopoetică

românească / coord.: Emanuela Ilie ; introd. de

Emanuela Ilie. - București : Eikon, 2026

Conține bibliografie

ISBN 978-606-49-1626-6

I. Ilie, Emanuela (coord. ; pref.)
821.135.1.09

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. habil. Diana Câmpan, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia,

Prof. univ. dr. habil. Antonio Patraș, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași,

Lect. univ. dr. Marius Miheț, Universitatea „Comenius” din Bratislava

DTP: Mihăiță Stroe

Layout și copertă: Ada Atănăsoaei

Editor: Valentin Ajder

Responsabilitatea pentru conținutul studiilor
publicate în acest volum revine autorilor lor.

› **EMANUELA ILIE**
(COORDONATOR)

› **ANIMALE ȘI ALTE**
FIINȚE LITERARE
PENTRU O ZOOPOETICĂ ROMÂNEASCĂ

E I K O N

București, 2026

- Fukuyama, Francis, *Sfârșitul istoriei și ultimul Om*, trad. de Mihaela Eftimiu, Editura Paideia, București, 2020.
- Herbrechter, Stefan & Callus, Ivan, *Ce este o lectură postumanistă?*, trad. de Daniel Clinci în „Post/h/um”, <https://posthum.ro/post-h-um-1/stefan-herbrechter-ivan-callus-ce-este-o-lectura-postumanista/>.
- Kalof, Linda (ed.), *The Oxford Handbook of Animal Studies*, Oxford University Press, 2017.
- Kowasliki, Gary, *The souls of animals*, Walpole, Stillpoint Pub., 1991.
- Lupașcu, Emanuel, „Postumanismul și poezia română contemporană”, în *Transilvania*, nr. 6-7/ 2022.
- Lupașcu, Emanuel, „Strategii ale discursului critic despre postumanism: concepte, direcții, metaistorii”, în *Trasilvania*, nr. 2/ 2024.
- Massumi, Brian, *The Superhuman Animal*, în R. Grusin (ed.), *The Non-Human Turn*, University of Minnesota Press, 2015.
- Răducu, Cătălina-Daniela, *Obiectualizare și Exploatare: Despre femeii și alte Bucăți de Carne*, în Irina Frasin, George Bodi, Sonia Bulei, Codrin Dinu Vasiliu (coord.), *Animal Life and Human Culture, Anthrozoology Studies*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2022.
- Stermin, Alexandru, *Privirea urangutanului sau despre animalul din noi*, Editura Humanitas, București, 2024.
- Strugaru, Andrada, „Reprezentări ale animalelor și dislocarea antropocentrismului în poezia română postdouămiistă”, în *Transilvania*, nr. 6/ 2023.
- Tonu, Constantin, „În lipsa corpului delict: reflecții asupra vremurilor escatologice contemporane”, în *Transilvania*, nr. 3/ 2019.
- Valentis, M., Devane, A., *Female Rage: Unlocking Its Secrets, Claiming Its Power*, Carol Southern Books, 1994.
- Wolfe, Cary, *Carne și finitudine. Despre animale în filosofia (post)umanistă*, în „Post/h/um”, 2014, vol. I, <https://posthum.ro/wp-content/uploads/2020/02/posthum-1-1.pdf>.
- Wolfe, Cary, *Omenesc, prea omenesc: Studiile «despre animale» și umanioarele*, trad. Paul Mihai Paraschiv, în „Post/h/um”, <https://posthum.ro/5-2-animale/cary-wolfe-omenesc-prea-omenesc-studiile-despre-animale-si-umanioarele/>.

Cuprins

Introducere. Pentru o zoopoetică românească 7
EMANUELA ILIE

SECȚIUNEA I. Priviri sintetice și deschideri teoretice

- 1 De la elefanții lui Goethe la fluturii lui Cărtărescu. Un model al relațiilor interspecifice în literatură (MRIL) 19
ALINA BAKO
- 2 Moștenirea lui Noe în literatura pentru copii și tineret. Dimensiunea animalieră sub însemnul fantasticului *regal* 55
SMĂRĂNDIȚA-ELENA COSTIN
- 3 Configurații animaliere în poezia românească din ultimele decenii: de la simbol la rețea 89
IULIA PIETRARU
- 4 Reprezentări ale animalelor și dislocarea antropocentrismului în poezia română postdouămiistă 114
ANDRADA STRUGARU
- 5 Animalele în scenă, o resursă performativă 151
OLTIȚA CÎNTEC

SECȚIUNEA A II-A.
De prosa et animalibus.

Narațiuni cu oameni și diferite alte vietăți

1	Bestiarul caragialian:
câini, cai și alte prezențe onorabile
ANCA TOMOIOAGĂ	171
2	Sorana Gurian, <i>Zilele nu se întorc niciodată.</i>
Despre animale și alte ființe literare
EMANUELA ILIE	209
3	„Un cal de vin” – animalele lumii rurale
din Munții Apuseni la sfârșit de secol XIX
(Ovidiu Bîrlea, <i>Șteampuri fără apă</i>)
GEORGETA ORIAN	229
4	<i>Povești misterioase cu femei</i>
și diferite <i>vietăți</i> oprimate
EMANUELA ILIE	252
5	Iluzia safariului antropocentric.
O lectură a distopiei lui Mihai Măniuțiu
ALINA BAKO	271

SECȚIUNEA A III-A.

Zoopoetica. Reprezentări, metafore și hibridizări

1	Bestiarul poeziei suprarrealiste –
Ilarie Voronca, Ștefan Roll și Gellu Naum
OVIDIU MORAR	289
2	De la frăție la abuz.
Constantin Nisipeanu și Geo Bogza – două moduri
de raportare la lumea animală în poezia de avangardă
ERIKA-ELENA SÎRGHI ȘI MARIA ARDELEAN	312
3	Poezia Ilenei Mălăncioiu:
<i>de topoi et animalibus</i>
LUIZA NEGURĂ	334

4	Imaginar ornitologic și zborul ca metaforă
ontologică în poezia Rodicăi Braga
SORINA VICTORIA	387
5	<i>Insectele imperiului...</i> și alte ființe non-umane,
de interval heterotopic.
Poezia lui Alexandru-Ovidiu Vintilă
EMANUELA ILIE	410
6	„O ureche de om pe o spinare de șoarece”.
Metafora postantropocenului și abolirea
dihotomiei om-animal în opera lui O. Nimigean
ALEXANDRA CÎRCU	424
7	Tranziții, metamorfoze și hibridizări
în poezia recentă: <i>Medusa</i> Ritei Chirian
GRAȚIELA BENGA	448

› Introducere.
Pentru o zoopoetică românească

› EMANUELA ILIE

Din perspectiva relațiilor dintre uman și non-uman, pe de o parte, dar și a modului în care literatura s-a angajat, lucid, în explorarea unor noi căi de comunicare inter-specii, sfârșitul secolului trecut și primele decenii ale secolului al XXI-lea reprezintă, de departe, cel mai fertil interval de referință. Pe de o parte, scriitorii din diverse generații au început să problematizeze și continuă să valorifice în modalități dintre cele mai ofertante imaginarul non-uman, cu finalități și mize diverse, aflate într-o corelație mai strânsă ori mai degajată cu poeticile eco-critice, post- sau transuman(ist)e al căror desant spectaculos este astăzi recunoscut. Pe de altă parte, recunoașterea/ validarea academică și internaționalizarea unor discipline academice de graniță, respectiv a unor metode investigative de vector pluri- și chiar transdisciplinar au evidențiat, odată cu apariția așa-numitei *animal turn*¹, necesitatea revizitării discursurilor literare, fie ele de *mainstream* ori nișate, cu intenția demontării unor preconcepții și clișee de reprezentare a legăturilor dintre oameni și (celelalte) animale².

Legitimitatea acestei premise a fost demonstrată în studii ambițioase, orientate de interogații pertinente (bunăoară: *Ce a justificat*

1 Un excelent punct de plecare pentru înțelegerea acestui fenomen mi se pare articolul lui Harriet Ritvo, *On the animal turn*, în *Daedalus. Journal of the American Academy of Arts and Sciences*, no. 136:4/ 2007, p. 118–122, accesat pe on the animal turn | American Academy of Arts and Sciences.

2 V. explicarea acestor probleme în Matthew R. Calarco, *Animal Studies: The Key Concepts*, New York, Routledge, 2021.

plasarea animalelor pe o poziție de inferioritate în raport cu oameni? În ce rezidă, de fapt, animalitatea? Dar umanitatea? Sunt animalele simple obiecte de care oamenii se pot dispensa oricând sau comodități menite a le ușura viața? Până unde merg asemănările dintre ele și oamenii cărora le servesc în varii forme? Ce înseamnă agenția și gândirea reflexivă a animalelor? Cum trebuie privite animalele de către oamenii care le amenință însăși existența sau produc adevărate dezastre naturale? etc.) și modelate substanțial de abordări deschizătoare de drum din sfera fenomenologiei, a hermeneuticii, a poststructuralismului, eticii normative sau meta-eticii. În montura celor mai spectaculoase dintre ele sunt prinse, spre exemplu: certitudinile lui Emmanuel Lévinas despre întâlnirile față în față cu alteritatea; conceptul de rizom(atic) ca reflectare a complexității și interconectării vieții, societății și gândirii, propus de Félix Guattari și Gilles Deleuze în *O mie de platouri*; ideile lui Jacques Derrida despre animalitate, exprimate în *Animalul care prin urmare sunt*; convingerile Donnei Harraway despre întâlnirea speciilor, teoretizată în *Manifestul speciilor însoțitoare. Câini, oameni și alterități semnificative* sau *Când speciile se întâlnesc*; concepția lui Ralph Acampora despre simfiză sau simpatie somatică ș.a.³ Cu sau fără ajutorul acestei infuzii filosofice și etice, s-a putut ajunge la rezultate dintre cele mai spectaculoase, chiar și în variantele lor *hardcore* – precum, spre exemplu, cele care au arătat, pe baza unor date și probe științifice imposibil de contestat, efectele antropauzei produse odată cu pandemia recentă asupra mediului și lumii animale: constatând, spre exemplu, reducerea considerabilă a poluării, diminuarea consumului nestăvilit, diminuarea (ori chiar, în perioada *lockdown*-ului, interzicerea totală a mobilității efective) și, în contrapartidă, favorizarea ieșirilor controlate în spațiile verzi urbane, respectiv prețuirea spațiilor rurale, cercetătorii din diferite regiuni ale lumii au început să promoveze încă din 2020 o nouă etică a îngrijirii mediului și animalelor non-umane și chiar au încercat să regândească din temelii relațiile dintre oameni și natură.⁴

3 Pentru o sinteză elocventă a celor mai multe dintre aceste idei se poate consulta Ralph Ancora, *Continental Approaches to Animals and Animality*, în *The Oxford Handbook of Animal Studies*, Edited by Linda Kalof, 2017.

4 În uvertura unui număr special din *Estudios Irlandeses* (Special Issue 15.2, 2020),

Și pe teren cultural, interogațiile de mai sus au provocat debateri fertile pe marginea nașterii efective și a evoluției literaturii ca un macro-câmp de elecție din perspectiva imaginării legăturilor profunde și a interacțiunilor complexe dintre lumile umane și non-umane. Rezultatele academice punctuale ale acestor debateri (de la conferințe internaționale deja repute la serii editoriale substanțiale de *animal studies* ori *zoopoetics*) și interesul din ce în ce mai mare al cercetătorilor (inclusiv al celor în formare) pentru acest câmp investigativ intersecțional datorează mult, firește, și continuă să profite de pe urma literaturii înseși, înțelese ca un corpus de texte relevante, prin care s-au putut explora idei/ concepte/ noțiuni precum: *animal(itatea)*, *genul*, *specia*, *limbajul non-uman/ comunicarea speciilor non-umane*⁵ ș.a.m.d., cu toată trena de semnificații atașate contextual⁶ și cu o mulțime de mize adaptate stilurilor specifice și strategiilor ficționale dominante ori recurente în fiecare perioadă, curent etc. Într-un posibil hipercanon astfel modelat ar intra texte unanim recunoscute drept relevante, de la fabulele lui Esop și

⁵ Margarita Estévez-Saá, Manuela Palacios-González și Noemí Pereira-Ares justificau astfel necesitatea unei noi relații a omului cu natura și cu lumea non-umană: „Pe de o parte, efectul paradoxal al acestei tragedii sanitare a diminuat consumul, a redus poluarea aerului, a modificat modelele de mobilitate și a favorizat stima noastră față de spațiile verzi și zonele rurale. Pe de altă parte, apariția și răspândirea virusului Covid-19 ar trebui interpretate ca un avertisment împotriva modificării ecosistemului și a intruziunii umane în habitatele faunei sălbatice.” (v. <https://www.estudiosirlandeses.org/2020/10/introduction-eco-fictions-the-animal-trope-and-irish-studies/ed-introd-final/>).

⁵ Mai multe despre animalele non-umane, „bogația vieții lor mentale și emoționale, complexitatea formelor lor de comunicare și interacțiune” se poate afla și din Cary Wolfe, *Human, All Too Human: “Animal Studies” and the Humanities*, în *PMLA*, 124(2)/ 2009, p. 564–575, accesat pe <http://www.jstor.org/stable/25614299>. Este important de menționat și că, din punctul de vedere al profesorului american, cercetările din sfera *animal studies* nu se ocupă doar de o anumită entitate materială (ființele non-umane), ci și de discursurile despre diferența dintre specii.

⁶ În articolul citat *supra*, Harriet Ritvo arată că, de-a lungul istoriei, au existat numeroase perioade în care afirmațiile ce marchează diferența extremă (de exemplu, cea conform căreia animalele le lipsesc sufletul, inteligența sau chiar sentimentele) au coexistat în mod tradițional cu recunoașteri implicite ale similarității, chiar și ale identității totale (*oamenii sunt animale și invers*). (Harriet Ritvo, în loc. cit., p. 119).

Metamorfozele lui Ovidiu la *Cartea junglei* lui Rudyard Kipling și *Moby Dick* de Herman Melville, de la *Singur pe lume* al lui Hector Malot și *Tarzan din neamul maimuțelor* al lui Edgar Rice Burroughs la *Metamorfoza* lui Kafka, *Ferma animalelor* lui George Orwell, *Hobbitul* lui J.R.R. Tolkien și *Împăratul muștelor* al lui William Golding. Trecând, bineînțeles, prin *Albatrosul* lui Baudelaire, *Corbul* lui Edgar Allan Poe, *Tigrul* lui William Blake, *Epitaful pentru un câine* al lui Byron, *Cartea lui Moș Oposum despre pisicile poznașe* a lui T.S. Eliot, *Elefantul* lui Primo Levi, *Porumbelul* lui Patrick Süskind ș.a.m.d.

Chiar și până să le rezervăm locul de protagoniști ai textelor literare, animalele ne-au părut însă dintotdeauna bune la gândit împreună cu [good to think with], susține Gordon Lindsay Campbell, coordonatorul opului sintetic *The Oxford Handbook of Animals in Classical Thought and Life* (2014), care, în continuarea cercetărilor interdisciplinare din *Pecus: Man and Animal in Antiquity* (2004)⁷ și *Cultural History of Animals* (2007)⁸, analizează diferite moduri de tratare a animalelor în Antichitatea artistică, literară sau filosofică. Inevitabil, încă din debutul cărții suntem avertizați că aceste tratamente generează deseori mai multe întrebări decât răspunsuri clare. De exemplu, întrebarea *suntem animale?* poate primi mai multe tipuri de răspuns, în funcție de diverși factori. Unul privește natura efectivă a referentului din diferite opere literare, istorice, filosofice sau artistice, care poate fi 100% animal sau hibrid. Spre deosebire de animalele pure, căci neamestecate cu alte forme de existență, centaurii, bunăoară, au fost frecvent percepuți într-un mod negativ: ca „ilustrare ambulanta a imposibilității hibridului om-animal și, în același timp, un avertisment sumbru despre ce s-ar putea întâmpla dacă am trece peste limitele legii umane și divine”. Un alt factor este diversitatea interacțiunilor om-animal, pe care o pun în valoare subiecte ample de cercetare vizând *creșterea animalelor, agricultura, animalele și piața, insectele, domesticirea, fauna Mediteranei*

7 B. Santillo Frizell (ed.), *Pecus: Man and Animal in Antiquity, Proceedings of the conference at the Swedish Institute in Rome, September 9–12/ 2002*, The Swedish Institute in Rome, Projects and Seminars, 1/ 2004.

8 L. Kalof (ed.), *A Cultural History of Animals in Antiquity, Vol. 1*, Oxford and New York, Berg, 2007.

antice, peștele și pescuitul ș.a.m.d. Punctându-le succint importanța, Campbell arată că „Majoritatea autorilor antici care încearcă să răspundă definitiv la această întrebare spun că suntem într-adevăr animale, dar animale cu atribute speciale care ne-au permis să ne separăm de animale și să dezvoltăm limbajul, cultura și tehnologia care ne fac umani. Alți scriitori pot fi de acord că suntem animale, dar avertizează că suntem în pericol de a recidiva într-o stare bestială dacă nu reușim să continuăm să practicăm cultura care inițial ne-a făcut umani.”⁹

Ce-i drept, și asemenea sinteze abordează uneori – deși mai degrabă tangențial sau în formă concentrată – probleme precum: *comunicarea și limbajul animalelor, originea speciilor, gastronomia și consumul de carne, folosirea militară a animalelor* (în literatura antică a anumitor războaie apar trimiteri clare la arme ofensive ca scorpionii sau porci cărora li se dădea foc!), *rolurile atașate animalelor domestice*¹⁰ ori *sacrificarea religioasă a unor animale*. Dar abia tomurile dedicate modernității pledează din perspective cert înnoite metodologic pentru altfel de interacțiuni om-animal și investighează pertinent topici dintre cele mai sensibile, precum, să spunem: *reflectarea sexualității umane prin intermediul corpului animal, conexiunile dintre reprezentările animale și cele de gen sau rasă, devenirea masculină ca exercitare a dreptului de agresiune sau problema monstru(osu)lui feminin*¹¹.

Necesare domeniului și deosebit de curajoase sunt mai ales cercetările recente gândite și structurate ca parte a unui proiect

9 V. Introducerea la Gordon Lindsay Campbell (coord.), *The Oxford Handbook of Animals in Classical Thought and Life*, Oxford University Press, 2014.

10 Câini ciobănești, câini de vânătoare, câini de pază; cai de tracțiune, cai de cavalerie, cai de circ; nevăstuici, pisici și șerpi care prind șoareci; chiar și unele animale domestice, inclusiv bovine, ovine, caprine, porcine și găini, printre altele, ar fi putut fi numite sau, se poate spune, îngrijite ca „animale de companie”, pe lângă rolurile lor de animale „de muncă” sau „productive” – susține Campbell.

11 V, spre exemplu, *“Becoming Men” and Animal Sacrifice: Contemporary Literary Examples* de Josephine Donova, *A Tail for Two Theorists: The Problem of the Female Monster in Katherine Dunn’s Geek Love*, de Rajesh Reddy, *Horsescapes: Space, Nation, and Human-Horse Relations in Jane Smiley’s Horse Heaven* de Jopi Nyman (toate trei incluse în *Creatural Fictions. Human-Animal Relationships in Twentieth- and Twenty-First-Century Literature*, edited by David Herman, Palgrave studies in animals and literature, 2016).

de amploare, menit să teoretizeze și implicit să promoveze noi modalități de studiere a relațiilor om-animal în diferite forme de discurs și mai ales în textele literare din ultimele secole. *Representing Animals* (2002) de Nigel Rothfels, *Zoontologies: The Question of the Animal* (2003) de Cary Wolfe, *Humans And Other Animals in Eighteenth-Century British Culture* (2006) de Frank Palmeri, *Victorian Animal Dreams: Representations of Animals in Victorian Literature and Culture* (2007) de Deborah Denenholz Morse și Martin A. Danahay, *Species Matters: Humane Advocacy and Cultural Theory* (2011) de Marianne DeKoven și Michael Lundblad, *Gorgeous Beasts: Animal Bodies in Historical Perspective* (2012) de Joan B. Landes, Paula Young Lee și Paul Youngquist, *The Routledge Handbook of Human-Animal Studies* (2014), editat de Garry Marvin și Susan McHugh, *Human-Animal Relationships in Twentieth- and Twenty-First-Century Literature* (2016), editat de David Herman pun în valoare idei provocatoare și concepte de ultimă oră din *animal studies* și domenii conexe, aplicându-le în mod frecvent pe texte literare în care apar corpuri atipice sau hibride, interacțiuni inedite între ființele umane și cele non-umane etc.

Cu adevărat prețioase pentru câmpul academic pe care îl explorez de ceva vreme mi se par însă lucrările lui Aaron M. Moe, și în special *Zoopoetics: Animals and the Making of Poetry*, care își fixează încă din prefață o țintă precisă, aceea de a „explora cum zoopoetica iluminează procesul de *poiesis* al oamenilor, dar și al altor creatori animalii”. Dincolo de axele conceptuale de care se folosește în acest scop, cercetătorul american analizează în mod special un tip de texte prin selecția și circumscrierea cărora își pregătește terenul conceptual specific: „când mi-am imaginat pentru prima dată zoopoetica, am fost atras de poemele inextricabil legate de *poiesis*-ul animal – adică poeme cu gesturi care imită gesturile și vocalizările animalelor”¹². În cartea sa, de pildă, sunt analizate poemele a patru scriitori americani importanți. Rădăcinile zoopoeticii ar fi ilustrate de enunțurile foarte lungi ale lui Walt Whitman și de punctuația eclectică a lui E.E. Cummings, care ar pune în lumină un *poiesis* multispecific. La celălalt pol analitic & cronologic, zoopoetica

12 Aaron M. Moe. *Zoopoetics: Animals and the Making of Poetry*. Lanham, MD: Lexington Books, 2014, p. 5.

specifică lui W.S. Merwin și Brenda Hillman ar reprezenta un răspuns la criza ecologică și extincția în masă de la sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea.

Spre deosebire de Derrida (care folosește sintagma vastă zoopoetică a lui Kafka pentru a semnală numărul foarte mare de referințe animale dintr-o operă anume), Moe înțelege prin zoopoetică „modul de ilustrare a unor descoperiri inovative în formă prin atenția acordată *poiesis*-ului corporal al altei specii”¹³ și explică punctele sale nodale prin intermediul etimologiei. În primul rând, „zoopoetica se concentrează pe procesul prin care animalele devin creatori. Animalele produc texte. Ele gesticulează. Ele vocalizează. Sunetele și vocalizările apar dintr-un corp retoric, un corp poetic, sau mai degrabă un corp care este capabil să creeze. Asta presupune agenție”. Desigur, este neîndoielnic faptul că „unele animale au descoperit progrese inovatoare în creațiile lor prin atenția acordată *poiesis*-ului corporal al altei specii”. Al doilea punct central al zoopoeticii, continuă Moe, „reiese din primul. Acesta expune modul în care gesturile animalelor – și vocalizările încorporate în aceste gesturi – au modelat crearea poeziei.”¹⁴ Spre edificare, în *Zoopoetics: Animals and the Making of Poetry* sunt urmărite gesturile pe care le fac balenele beluga, elefanții și caracatițele mimi.

A concepe textul ca un *eveniment multi-specii* (în care nu e vorba de o singură specie) sau ca o *aventură comună* (în sensul că presupune *co-participare* sau *co-creare*), iată o idee mai mult decât seducătoare, pe care au primit-o fără mari rezerve numeroși cercetători din câmpul *animal studies* și nu doar ei. Relevanța zoopoeticii este astăzi indiscutabilă, iar ca dovadă stau, între altele, sutele de articole științifice și contribuțiile strânse în volume cu

13 În original: “zoopoetics is the process of discovering innovative breakthroughs in form through an attentiveness to another species’ s bodily *poiesis*.” (p. 10)

14 În original: “First, zoopoetics focuses on the process by which animals are makers. They make texts. They gesture. They vocalize. The sounds and vocalizations emerge from a rhetorical body, a poetic body, or rather a body that is able to *make*. This assumes agency... It casts animals in the verb of making, and (...) some animals have discovered innovative breakthroughs in their makings through an attentiveness to another species’ s bodily *poiesis*. The second focus of zoopoetics emerges out of the first. It exposes how the gestures of animals – and the vocalizations embedded in those gestures – have shaped the making of poetry” (p. 11).

miză zoopoetică explicită sau implicită – v. doar *What Is Zoopoetics? Texts, Bodies, Entanglement*, edit. de Káři Driscoll și Eva Hoffmann (2018), *The Routledge Handbook of Shakespeare and Animals*, edit. de Karen Raber and Holly Dugan (2021) ș.a.

Cu inevitabilul decalaj de rigoare și într-un ritm mult mai lent decât cel înregistrat de alte metode critice foarte noi sau încă aflate în vogă occidentală, domeniul ofertant al studiilor despre animale a început, în ultima vreme, să îi intereseze și pe cercetătorii români din diferite câmpuri academice¹⁵. Cu precădere, două categorii par a fi mai predispuse să privească dincolo de și implicit să chestioneze – fără umori, critic și sanitar – raportul ființelor de cerneală sau pixeli cu animalele (ficționalizate) și, prin intermediul acestora, al oamenilor în carne și oase cu celelalte ființe vii. Prima este reprezentată de criticii post-mileniali, care privesc deja literatura printr-o lentilă intersecțională, cu dioptrii modificate sau adaptate de înțelegerea și asumarea fără rest a efectelor antropocenului asupra mediului, diferitelor ecosisteme etc. Cea de-a doua este aceea a criticilor din generațiile anterioare care, la rândul lor, problematizează relevanța (actuală a) antropocentrismului sau îi percep limitele, preferând fie să privească dincolo de marile narațiuni ficționale, fie să le demonstreze centrifuga antropo-. Spre deosebire de cei din prima categorie, care găsesc ofertante în special ecosistemele poetice proiectate începând cu anii 2000, ultimii preferă să analizeze natura și funcțiile bestiarului din operele unor scriitori interbelici și postbelici reprezentativi (romanele *Ion* de Liviu Rebreanu și *Zilele nu se întorc niciodată* de Sorana Gurian, poezia lui Virgil Mazilescu și cea a lui Emil Brumar, spre exemplu). Oricum, într-o manieră îmbogățită metodologic în raport cu lucrările mai vechi (care foarte rar depășeau stadiul de simple inventare de referințe zoologice, eventual trecute prin grile analitice convenționale), contribuțiile recente apărute în reviste precum *Transilvania*, *Acta Marisiansis. Philologica*, *Dialogica* sau *Romanian Studies Today*¹⁶ conțin suficiente premise

15 V., spre exemplu, volumul recent *Anthrozoology Studies. Animal Life and Human Culture*, coord. Irina Frasin, George Bodi, Sonia Bulei, Codrin Dinu Vasiliu, Presa Universitară Clujeană, 2022.

16 V. cel puțin Oana Andrada Strugaru, *Reprezentări ale animalelor și dislocarea antropocentrismului în poezia română postdouămiistă*, în *Transilvania*, no. 5-6/ 2023,

ofertante de lucru, pregătind terenul pentru cercetări de amploare în sfera zoopoeticii.

Numărul lor este însă întristător de mic în raport cu varietatea indenegabilă a reprezentărilor ființelor non-umane pe care o putem regăsi în întreaga noastră literatură – de la protoformele ei, identificabile bunăoară în anumite secvențe din *O samă de cuvinte* ale lui Neculce și *Istoria ieroglică* a lui Dimitrie Cantemir, la cele mai recente apariții editoriale (precum: *Safari* de Mihai Măniuțiu, *Caftul* lui Florin Chirculescu, *Flăcările gemene* ale lui Doru Preda, *Instinctul de supraviețuire* al lui Mircea Pricăjan sau *Coborârea în cetate* a Simonei Antonescu, toate apărute în a doua jumătate a lui 2025). Prin sistemul special de lentile oferite de *animal studies* pot fi privite, desigur, mai multe forme de discurs și chiar zone literare întregi. Pe lângă cele analizate în diferite secvențe ale acestei cărți colective, amintesc aici doar literatura de extracție rurală (de la proza realiștilor din secolul al XIX-lea la, să spunem, *Pâlpâirile* lui Dan Lungu, *Copile* lui Matei Hutopila sau *Legată cu funia de pământ* de Lorina Bălțeanu), întreaga noastră proză fantastică (cu câțiva centri de interes zoopoetic major: *Hanul roșu* de V. Beneș, *Echinoxul nebunilor* al lui A. E. Baconsky, *Un pește invizibil și 20 de povestiri fantastice* de Vladimir Colin, *Capul de zimbru și Ultimul berevoi* al lui Vasile Voiculescu, *Mezarea* lui Marius Tupan, *Iarna bărbaților* de Ștefan Bănuțescu, *Fuga* lui D. R. Popescu, *Zidirea și alte povestiri* de Mihai Ursachi) și teritoriile epice conexe – în special cele cu detentă parabolică, distopică, SF sau *fantasy* (din ultima categorie, aș recomanda spre o lectură în cheie zoopoetică cel puțin romanele *Imperiul Marelui Graal* de Sebastian A. Corn, *Fairia – o lume îndepărtată* de Radu Pavel Gheo, *Teodosie cel Mic* de Răzvan Rădulescu, plus *Rețetarium* al lui Costi Gurgu și proaspăta *Schimbare* a Ligiei Ruscu), literatura cu dominantă istorică și metaficțiunea istoriografică (de la *Creanga de aur* a lui Mihail Sadoveanu la *Cartea numerilor* de Florina Ilis) și, de ce nu, memorialistica îmbibată de

p. 1-10, <https://doi.org/10.51391/trva.2023.05-06.01> ; Emanuela Ilie, *Ciorile din emblemă. O lectură în cheie zoopoetică a liricii lui Virgil Mazilescu*, în *Dialogica*, no.2/ 2025, p. 18-24, <https://doi.org/10.59295/DIA.2025.2.02> ; Lavinia Tache, „Distanțe și interferențe – ființe umane și animale în literatura română contemporană”, în *Romanian Studies Today*. VII/ 2023, p. 103-124 ș.a.

nostalgia universului infantil în care sunt recuperate, frecvent, amintiri aproape liricizate cu diferite făpturi non-umane.

Am ținut ca volumul de față - primul de acest tip din România - să conțină două tipuri mari de studii zoopoetice. Mai întâi, capitole sinteză, care să cartografieze porțiuni întinse de literatură și reprezentare scenică, dar care să își propună în același timp mize teoretice de substanță. Contribuțiile de amploare trimise de Alina Bako, Smărăndița-Elena Costin, Andrada Strugaru, Iulia Pietraru și Oltița Cîntec, strânse în secțiunea numită chiar *Priviri sintetice și deschideri teoretice*, bifează cum nu se poate mai potrivit ambele criterii. Apoi, o serie de lucrări propriu-zis aplicative, care să verifice validitatea unor metode specifice câmpului circumscris de *animal studies* (în general) și de *zoopoetics* (în particular), prin interpretarea sau re-vizitarea unor autori în operele cărora ființele non-umane dețin mai mult decât rolul de simplă recuzită narativă, respectiv lirică. După cum se va vedea, în această categorie intră capitolele dense și provocatoare semnate de Anca Tomoiogă, Georgeta Orian, Alina Bako, Ovidiu Morar, Erika-Elena Sirghi și Maria Ardelean, Luiza Negură, Sorina Victoria, Alexandra Cîrcu și GrațIELA Benga, cărora le-am adăugat câteva dintre contribuțiile proprii „la temă”. Pentru a marca și mai bine atât zonele de extracție referențială, cât și diferențele procedurale pe care acestea le determină, am preferat să le așez în două mari secțiuni: **De prosa et animalibus**. *Narațiuni cu oameni și diferite alte vietăți*, respectiv **Zoopoetica**. *Reprezentări, metafore și hibridizări*.

Am speranța că, dincolo de a participa concret și coerent metologic la un fenomen (meta)critic internațional, această pledoarie colectivă pentru o zoopoetică românească va constitui temeiul unor reasezări (inclusiv de natură etică) și chiar mutații serioase în materie de reprezentare a ființelor non-umane. Dacă nu cumva și noi forme de comunicare cu, prin și dincolo de ele. Pentru că, de bună seamă, animalele merită să le citim, să le spunem ori să le continuăm povestea. Noi, cei care, vorba lui Jonathan Gottschall, s-ar putea să nu fim altceva decât niște *antropoide mari cu minte povestitoare*¹⁷.

17 Jonathan Gottschall, *Animalul povestitor. Cum ne fac poveștile oameni*, trad. din limba engleză de Smaranda Nistor, Vellant, București, 2019, p. 14.

SECȚIUNEA I. Priviri sintetice și deschideri teoretice

1	De la elefanții lui Goethe la fluturii lui Cărtărescu.
Un model al relațiilor interspecifice în literatură (MRIL)
ALINA BAKO	19
2	Moștenirea lui Noe în literatura pentru copii și tineret.
Dimensiunea animalieră sub însemnul fantasticului <i>regal</i>
SMĂRĂNDIȚA-ELENA COSTIN	55
3	Configurații animaliere în poezia românească
din ultimele decenii: de la simbol la rețea
IULIA PIETRARU	89
4	Reprezentări ale animalelor și dislocarea
antropocentrismului în poezia română postdouămiistă
ANDRADA STRUGARU	114
5	Animalele în scenă, o resursă performativă
OLTIȚA CÎNTEC	151

› De la elefanții lui Goethe la fluturii
lui Cărtărescu. Un model al relațiilor
interspecifice în literatură (MRIL)

› ALINA BAKO

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, discuțiile despre istoria evoluției omului și, implicit, a animalelor provocau încă frământări, fiecare nouă idee devenind un soi de piatră filosofală, căutată cu asiduitate nu doar de oamenii de știință, dar și de scriitori ori alții care se încăpățâneau să scoată la iveală teorii dintre cele mai mirabile. Spiritul enciclopedic al lui Goethe văzuse în investigațiile zoomorifice și antropomorifice o modalitate prin care ar fi putut fi explicate dilemele cu care se confrunta societatea vremii, în privința dezvoltării regnului animal, dar și despre relația dintre ființa umană și animal. Teoria lui Goethe pleca de la studiul unui os din maxilarul uman pentru a demonstra înrudirea dintre om și mamifere. Într-o scrisoare adresată lui Herder, în 27 martie 1784, scria: „Am descoperit – nu aur sau argint, ci ceva ce mă bucură enorm – un os intermaxilar la om (...) cheia de boltă a întregului edificiu uman”¹. După ce a demonstrat existența acestui os la mai multe specii, Goethe a început să caute un craniu de elefant, la care a avut acces grație bunăvoinței lui Samuel Thomas Soemmerring. Acest „elefant de la Cassel” i-a servit drept studiu pentru multe dintre schițele sale, iar la cercetarea lui s-au adăugat schițele celorlalte animale la care cercetătorul a demonstrat existența acelui os.

1 Johann Wolfgang von Goethe à Johann Gottfried Herder (27 martie 1784), WA IV, 6, *apud* Olivier Matuschek, *Les Elephants de Goethe*, trad. Brigitte Cain-Herudent, Edition Macula, 2025, p. 258. Citatele în limbile engleză și franceză apar în traducerea autoarei.

Pornind de la un singur element comun, Goethe voia să demonstreze felul în care a evoluat ființa umană, alături de celelalte animale și înrudirea acestora.

„Elefanții lui Goethe” devin astfel paradigmă pentru observațiile pe care le putem face plecând de la elemente comune ale unor câmpuri de cercetare și analizând rețeaua vastă din care fac parte, dar și o re poziționare în privința rolului pe care animalele le pot avea în literatură. A discuta despre literatură în relație cu reprezentările animalului este o formă de aprofundare a modului în care aceasta a evoluat, de la primele încercări ficționale până în prezent. Animalele au însoțit ființa umană de-a lungul timpului, nu doar în activitățile cotidiene, ci și în proiecțiile imaginare, în construirea miturilor sau decriptarea viselor. Studiile care discută această interacțiune nu sunt noi², fiind modele de analiză exhaustivă a unui domeniu amplu de cercetare. De la o viziune pe verticală, în care ființa umană era situată în vârful piramidei, perspectiva recentă se modifică, observând, plecând de la Darwin de asemenea, o ipostază ce conturează teoria nu a arborelui evolutiv, ci a „tufișului”. Or, această ipostază înglobează inclusiv rediscutarea rolului animalelor de-a lungul istoriei umane, variații propuse de reflectarea lor în literatură: „Această concepție piramidală sau arborescentă nu a fost niciodată demonstrată. Ea nu este decât o construcție filozofică ce a devenit culturală, ba chiar ideologică și politică, întrucât servește și justifică interesele oamenilor, pretențiile lor de superioritate asupra celorlalte ființe vii³”. Similar, într-o carte publicată postum, *L'Animal*

2 A se vedea și alte studii care abordează tematica animalului în literatură, precum Lavinia Tache, „Distanțe și interferențe – ființe umane și animale în literatura română contemporană”, în *Romanian Studies Today*, VII, 2023, p. 103-124, Strugaru, Oana Andrada, „Reprezentări ale animalelor și dislocarea antropocentrismului în poezia română postdouămiistă.”, în *Transilvania*, nr. 5-6/ 2023, p. 1-10 și parțial Alina Bako, *Dinamica imaginărilor poetice. Grupul oniric românesc*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2012, p. 187.

3 „Cette conception pyramidale ou arborée n'a jamais été prouvée. Elle n'est qu'une construction philosophique, devenue culturelle, même idéologique et politique car elle sert et justifie les intérêts des humains, leurs prétentions sur les autres vivants. Surtout, elle est depuis peu infirmée par la science, sous l'impulsion de la génétique, qui propose un autre schéma représentatif, celui du buisson.” (Eric Baratay, *Une histoire animale du monde. A la recherche du vécu des animaux de l'Antiquité à nos jours*, Editura Tallandier, Paris, 2025, p. 328).

que donc je suis, Jacques Derrida discuta despre deconstrucția opoziției binare om/animal, prin care doar ființa umană ar avea acces la moarte, ca experiență, în timp ce animalul ar fi redus la un „viu doar viu”, un fel de „nemuritor” prin lipsa conștiinței finitudinii:

„Tot ceea ce i se acordă animalului îi este concesionat în numele «situațiilor vitale», în timp ce, am fi tentați să concluzionăm, animalul, fie el vânător sau vânat, ar fi incapabil de un raport autentic cu moartea, de o mărturie a mortalității esențială în inima Adevărului sau a Cuvântului său. Animalul este un viu doar viu, un viu «nemuritor», dacă se poate spune așa⁴.”

Literatura sfidează această privațiune filosofică, atribuind animalelor un raport complex cu moartea sau cu trăirea. Dacă în realitate omul neagă moartea animalului pentru a-l consuma, în literatură, moartea animală devine oglindă a violenței umane ori vehicul de propagare a unei simbiopoieze. Teoria lui Goethe funcționează, așadar, ca un cadru paradigmatic, de punere în context a relației om-animal în literatură. Aplicarea ei va cuprinde borne literare cuprinse între 1879 și până în literatura contemporană, parcurgând printre canonici și necanonici peste o sută de ani, urmărind evoluția prozei românești. Demersul nu este unul exhaustiv, însă propune un model de lucru pentru o sinteză mult mai amplă care se va putea realiza în viitor.

› SPAȚIUL LITERAR, COPRODUCȚIE UMAN-ANIMAL

„Elefanții lui Goethe” propuneau un dialog interspecific prin intermediul unui singur element, ceea ce reformula și reaseza totul într-o mișcare pe orizontală. O astfel de ipostază ne amintește de o scenă dintr-un roman românesc cvasi-necunoscut publicat în 1879, în care instinctul primar al supraviețuirii prin căutarea hranei

4 „Tout ce qui est accordé à l'animal lui est concédé au titre des « situations vitales », alors que, serait— on tenté de conclure, l'animal, fût—il chasseur ou gibier, serait incapable d'un rapport authentique à la mort, d'un témoignage de la mortalité aussi essentielle au cœur de la Vérité ou de sa Parole. L'animal est un vivant seulement vivant, un vivant «immortel», si on peut dire (...) L'expérience de l'animal voyant, de l'animal qui les regarde.” (Jacques Derrida, *L'Animal que donc je suis*, Edition établie par Marie-Louise Mallet, Edition Galilée, Paris, 2006, p. 176).